

Степан ПАВЛЮК

В ПОШУКАХ ВИШУКАНОЇ ДОСКОНАЛОСТІ УКРАЇНСЬКОГО МИСТЕЦТВА

Висвітлюються шляхи становлення та наукові доробки відомого мистецтвознавця, лауреата Національної премії України ім. Т. Шевченка, члена-кореспондента Академії мистецтв України, професора, завідувача відділом мистецтвознавства Інституту народознавства НАН України В. Овсійчука, який сповна присвятив своє життя служінню українській культурі.

Ключові слова: В. Овсійчук, Б. Возницький, Т. Шевченко, вчений, реставраційні роботи, українське мистецтво.

© С. ПАВЛЮК, 2014

ISSN 1028-5091. Серія мистецтвознавча. № 6 (120), 2014

Мистецтво відноситься до тих вагомих складових, без яких не мислиться існування людської цивілізації; кожне суспільство на своєму історичному шляху розвитку мало осіб, які виразно й усвідомлено, в особливий спосіб сприймали красиве, естетичне і відтворювали це спостереження у певний спосіб і різними засобами у побутовій сфері. Кожна із сучасних націй наполегливо вивчає своєрідність свого національного малярського письма, щоб долучитися до безмежжя художньої культури, що стало скарбницею Людства. Якраз Людства, а не окремої особи чи нації. У той же час мистецько-культурні набутки формувались локалізовано окремими людськими спільнотами і зі своїм естетичним виразом, барвистістю, формальними ознаками тощо.

Українська художня культура має давню історію. І хоча пізнання її глибинних стильових характеристик, багатства художніх засобів, сюжетних навіглень, розуміння як цілісного явища почалося кілька століть тому, все ж дослідницька інтенсивність проявилась лише у ХХ столітті. І, слід відзначити, що із значними прогалинами, що диктувалося історичними умовами поневолення українського народу. Ідеологічне спрямування суспільно-історичного процесу російською окупаційною владою стосувалося також і мистецтвознавчої науки. Та поза всіма заборонами тільки фіксованість мистецьких здобутків талановитими українцями була вражаючою. Для світу була представлена вся жанрова палітра українського малярства з видатними художниками світової величини, — однак для повноцінного представлення їхньої творчості як такої, що за своїм художнім рівнем сягала оцінки європейських майстрів пензля, були обмеження, які виходили з того, що кращими художниками з-поміж народів Радянського Союзу, здебільшого, визнавалися росіяни, за тодішнім імперським принципом — усе краще і прогресивне формувалося тільки в Росії. І все ж стримати творчого пориву для повновартісного синтетичного і теоретичного осмислення цензурі не вдалося. Ще за радянсько-комуністичної системи з'являються наукові праці з цілісною аналітичною оцінкою мистецької культури за певними жанрами, малярськими стилями з охопленням епох тощо.

У 60-х рр. ХХ ст. в середовищі українських мистецтвознавців влився молодий енергійний заповзятливий мистецтвознавець Володимир Овсійчук, — як працівник Картинної галереї у Львові. Шлях до мистецького осередку, яким була Львівська картин-

на галерея, був не випадковим. До цього талановитому юнакові стелилася дорога і в оперні співаки, і в актори театру, і навіть на педагогічну ниву: отримавши диплом вчителя історії Львівського державного університету ім. І. Франка, В. Овсійчук, все ж, наполегливо шукав можливості самовиразу у мистецькому середовищі. І знайшов. Праця у Картинній галереї з багатющими фондами світової спадщини виявилась благодатною, спонукальною до мистецтвознавчої творчості. Опанування такими видами музейних практик як реставрація малярських пам'яток, скульптури, їх атрибуція, експозиційна потреба тощо за своєю суттю стали для молодого дослідника винятковою школою у розумінні малярської техніки, процесу формування завершених художніх творів. А набуті знання не лише з української історії, але й світової відкривали простір до проникнення аж до причин людського висхідного поступу в усіх його проявах, зокрема естетичного сприйняття прекрасного. А з цим — і відтворення його на полотнах, у скульптурних образах; глибоке вивчення життєвого і творчого шляху багатьох митців у контексті історії їхніх народів ставало для В. Овсійчука основою для повноцінного прочитання створених мистецьких творів.

Уже як кандидат мистецтвознавчих наук В. Овсійчук з групою колег з Галереї здійснює одну за одною експедиції задля врятування іконописних шедеврів із тих церков, у яких було заборонено богослужіння, і які піддавалися мародерству, грабунку або й спаленню. Наявність великої кількості збережених ікон, здебільшого невідомих майстрів — оскільки ще не вивчена на той час мистецька історія творення народними художниками високої культури іконописання — була спонукою для молодого вченого до якомога повнішого розкриття на академічному рівні унікального пласту художньої творчості.

Руйнування церков як архітектурних шедеврів, у тому числі і знищення іконописного багатства, інших релігійних реквізитів, мистецьких пам'яток було буденною справою місцевого комуністичного чиновництва. І, слава Богу, що в Україні були не тільки духовні манкурти і мародери, а й одержимі своєї гідності, такі як Б. Возницький, який зумів організувати таких самих одержимих, як і він сам, у тому числі В. Овсійчука, на те, щоб для багатьох архітектурних сакральних шедеврів вибороти пам'яткоохоронні таблиці, а ікони і церковні реквізити зберегти від знищення у

сховищах галереї. Тільки у такий спосіб вдалося залишити не зруйнованими величні іконостаси, які належали пензлю світової величини художників І. Рутковича, В. Петраховича, Й. Кондзелевича та інших. Обстеження закритих церков (а це була така методика — спочатку вилучити споруду з діючого богослужіння, а тоді ненароком відімкнути і залишити незамкненою) часто супроводжувалося пригодами. Тішило, коли село, зібравшись громадою, відстоювало свою святиню і переконувалося у справжній доброзичливій меті музейників.

Ідея Б. Возницького відбудувати декілька зруйнованих замків і розмістити у них уцілілі мистецькі шедеври була величною, але виглядала донкіхотівською, — ні коштів, ні сил. Та в це вірив Б. Возницький, і цього було достатньо. В. Овсійчук уже мав досвід керівництва реставраційною групою (набув цей досвід при відновленні Бахчисарайського ханського палацу у 1961—1963 роках). В. Овсійчуку доручать реставрацію Олеського замку. Тут доведеться йому зі студентськими групами днювати і ночувати багато місяців, щоб з повної руїни надати замкові первісний вигляд. Сьогодні ми горді з того, що архітектурний шедевр повернуто до життя. Адже з ним пов'язана велика частина нашої історії і культури, — хоч би епізод з родиною Хмельницьких. Не менше треба було затратити зусиль і вмінь, щоб організувати у відновленому замку експозицію, та ще й таку, щоб привернути до неї увагу зацікавлених. Чого тільки вартувало В. Овсійчукові врятувати більш ніж шістьдесят квадратних метрів шедевр пензля видатних художників М. Альтамонте і Ю. Шимоновича «Битва під Віднем», неймовірно понищеного, де кожен квадратний сантиметр потребував майстерних рук і професійної натхненності реставратора.

Дивує і захоплює і наукова робота мистецтвознавця В. Овсійчука. Складалось враження, що вчений міг розробляти одночасно декілька тем. Ще фахівці, та й усі, хто тільки захоплювався національною культурою, вчитувалися, вивчали попереднє дослідження В. Овсійчука, як уже появлялася наступна книга, яка з виходом у світ 1996 р. посправжньому подивує українську мистецтвознавчу науку свіжими вмотивованими ідеями про високість українського мистецтва, його генезис з княжих часів. Ще одна особливість цього видання: книга «Українське малярство X—XVIII ст.: проблеми ко-

льору» стала насправді першою в Україні книгою, виготовленою на високому поліграфічному рівні, презентабельним сувеніром для високих гостей.

Невдовзі після «Українського малярства» виходить в світ ще один творчий шедевр — винятково експресивна праця про життя і творчість колоритної постаті Олекси Новаківського, яскравість і особливість художнього письма якого можна порівняти хіба що сукупно зі стилістикою письма крадчих художників Європи ХІХ століття. Вченому вдалось розкрити манеру малювання О. Новаківського у зіставленні з європейськими тодішніми тенденціями. В. Овсійчук розкрив у мистецьких творах О. Новаківського еволюцію від стану розгубленості, роздуму і нерішучості до усвідомленого національного самовиразу, який проявиться у новій суспільній течії — романтизмі. Царат нав'язуватиме класицизм, щоб внести в Україну чужу ідеологію російської імперії, а мистецькі твори, на противагу, яскравитимуть національним колоритом і образністю.

Вже в наступній монографії «Класицизм і романтизм в українському мистецтві» (2001) В. Овсійчук засобами мистецтва блискуче пояснює українські суспільні колізії. Він робить висновок, що енергійна поява романтизму, не тільки як мистецького стилю, а радше течії, стала світоглядним і суспільним виразом національного почуття і настрою. Настрою одержимого у боротьбі за національні ідеали, настрою відваги і героїзму. До українського іконопису можна підійти як до феноменального явища, через призму якого сприймається і пізнається духовний та естетичний світ українця, а на основі цього розкривається інтелектуально-освітній рівень народу, із середовища якого появилися небуденні, нині нам не відомі за призвищами, достойними художнього рівня, іконописці.

Побачивши цей феномен, В. Овсійчук усе своє творче життя розгадує його. З кожною його науковою працею усе чіткіше навітлюється сюжетна, колоритна своєрідність малярського твору, яка і кано́нічно біблійна, і заодно українська народна, начебто синтез народного світобачення і світогляду в одній площині, а в іншій — чіткий християнський зміст. Дослідник любувався таким дивосплетінням, яке може виражати з доволі високою підготовкою чи практикою художник.

Проникнутися появою великого числа образів у живому побутуванні, в оселях, не лише у церквах, роз-

повісти про них, створивши своєрідні історико-мистецькі нариси, В. Овсійчук задумав разом з одним із найповажніших знавців української мистецької культури, зокрема іконопису, відомим скульптором, Лауреатом Національної премії ім. Т. Шевченка, професором Дмитром Кривавичем. І їм це вдалось. У 2000 р. вийшла в світ книга їх спільного авторства — «Оповідь про ікону», яка одразу ж — через декілька місяців — стала раритетом.

Неспроста в науковому світі за науковими наслідками, стилем, методологією, когортою здібних учнів говорять про наукову школу В. Овсійчука. Бо й справді і без перебільшень це — наукова школа, суттю якої є синтез методик при розгляді українського мистецького явища, обов'язковість європейського підходу, суспільно-історична основа. Кожна мистецька національна тенденція спонукана суспільним буттям, незалежно від інтровертних чи екстравертних чинників. Мистецький твір виступає як синтез буття, як його наслідок — головне кредо школи В. Овсійчука. Твір слід зрозуміти і розпізнати, адже в ньому закладена сконденсована інформація про спосіб життя.

Викликає захоплення обізнаність із новітніми дослідницькими тенденціями і науковими напрацюваннями. Інформаційних джерел у Володимира Антоновича без числа — кожен із його знайомих намагається бути чимось корисним, і насамперед літературою. Безкінечне листування також приносить йому інформацію. І від цього він щасливий, бо спілкування для нього, а ще з щирим і обізнаним співбесідником — понад усе. Цікаво, що він добре орієнтується не лише в науковій професійній сфері, й має свою оцінку літературного процесу, і не лише вітчизняного. Особливо тонко відчуває музичні тенденції. І не дивно, адже, як уже згадувалося, Маєстро в юності готувався стати оперним співаком. Відновлення духовних, моральних, а навіть творчих сил відбувається в сакраментальний спосіб — майже ритуальне слухання класичної музики.

Тонке відчуття мистецької творчості, незалежно від жанру, бо талановитий прояв одразу помітний, вважає В. Овсійчук своєю ненав'язливістю, органічним і своєрідним доповненням, навіть наповненням існуючого культурного наробку. Його слово вагоме всюди, бо воно щире, відверте, професійне і обов'язково доброзичливе. Його думкою дорожать

не лише художники, скульптори, архітектори чи вчені, а й музиканти, оперні виконавці і постановники, театральні актори, керівники народних ансамблів тощо. І завжди дотримується свого життєвого кредо — ніколи не лукавити, але й ніколи не завдавати безпідставно людині страждання, не бути циніком, ніколи не поступатися національною гідністю і високою вимогою до явищ культури. Адже в цьому закладена суть життя, мотивація формування особистості з гуманістичним світоглядом, для якої суголосні національна культурна спадщина з цивілізаційним надбанням.

Дослідник невпинно шукає ще те невивчене, яке є квінтесентним для культурної історії народу. Першословними стали праці про український Ренесанс, генезу мистецтва іконопису і його українську своєрідність, стихію українського романтизму в мистецтві тощо. Працюючи над згаданими темами, В. Овсійчук весь час приглядався до сокровенної наукової проблеми, якою є мистецька велич Т. Шевченка. Його вабив європейський контекст Українського Пророка, його справжня малярська культура, а не поверхова інтерпретація його художньої творчості, хоча й у хорошому патріотичному розумінні як національного Месії.

Висока Шевченкова творчість, чистота почуттів, непохитність у обраній нелегкій долі пригорнула до нього народ, який з «Кобзарем» зміцнив свою одержимість на святому шляху національної незалежності. Одночасно багато підкорених народів причастились Шевченковою свободолюбністю, розгорнули прапори визвольної боротьби, а інші захоплювались небуденним талантом і сміливою вдачею. Особливо у російському середовищі інтелектуальної еліти сприймали Шевченка як одного з найталановитіших поетів епохи, а заодно і найбільш народним. «Тараса Шевченка я ставлю поруч з іншими поетами-націоналістами, але жоден з них, навіть великий з великих — Міцкевич, не виявляв своєї любові до вітчизни в такій зворушливій формі, з такою майже шаленою силою», — так вишукано підкреслив своє розуміння місії поета відомий російський вчений Анатолій Луначарський.

Овсійчук розуміє, що Шевченко у наш час більше пізнаний як поет, письменник, який своїм невгасимим словом розбурхав душу народу до волі, наповнив її вірою в свою щасливу будучність як суверенної нації. Однак, невиправдано мало дослідники творчості поета впродовж півтора століття звертали

увагу на його яскравий талан художника. Огляд малярської спадщини Шевченка мав здебільшого фрагментарний характер — протрактовувались лише окремі живописні полотна, які стали хрестоматійними, та ще якоюсь частиною різножанрових художніх творів ілюструвалось подвижницьке життя Кобзаря. Інтерпретація цього дивовижного спадку здебільшого велась у руслі ідеологічних вимог окупаційних режимів і особливо дошкільних, невинних з боку російської царської і неймовірно нестерпної влади комуністичного періоду. Адже світ не має прикладу, щоб одна особа була настільки яскрава, талановита, винятково обдарована у двох іпостасях — поета і художника. Та ще й кріпак з поневоленої України! Геніальний самородок! Так, неабиякі природні задатки, які могли і згаснути, якби не окремі сприятливі і несподівані епізоди в житті Шевченка, неначе з веління вищих духовних сил, а в основному — це його настирлива вдача, завзятість і одержимість.

Десяток років роздумів, міркувань, побивань, здогадок, переживань В. Овсійчука над мистецькою палітрою Шевченка, величезним бажанням упіймати суть його малярського єства у контексті історичної долі України, щоб бути з його спадком художника не сформалізовано, і, врешті, щоб повноголосо і вичерпно сказати, що Шевченко «...залишається провідним митцем в історії українського мистецтва ХІХ століття. Шевченко-художник вражає високою культурою малюнка, він належить до невеликого гурту найвидатніших акварелістів світу, а як художник-портретист — вроджений майстер цього жанру та наче призначений долею зберегти образи великої кількості людей України, Росії, Казахстану. А «Притча про блудного сина» — його геніальне творіння, входить у шеренгу видатних творів європейського мистецтва ХІХ століття».

Монографія «Мистецька спадщина Тараса Шевченка у контексті європейської художньої культури», підготовлена відомим мистецтвознавцем, лауреатом Національної премії ім. Т. Шевченка, членом-кореспондентом Академії мистецтв України, професором, завідувачем відділу мистецтвознавства Інституту народознавства НАН України Володимиром Овсійчуком, ґрунтовно розкриває малярську майстерність Шевченка. Виключно цікава стильова особливність цього дослідження полягає в тому, що автор синтетично розглядає постать Шевченка в усіх

його проявах — громадянській, поетичній, малярській, чим досягається повнота образу, який виявився для українського народу незборимою силою у вікових прагненнях національної Свободи, морально-естетичною опорою на цьому величому Шляху, а врешті — Рицарем нації і її Провідником.

В. Овсійчукові вдалося піднятися у розумінні Шевченкового творчого генія так високо, куди не сягає наш буденний зір, завдяки кільком чинникам: аналітичному вивченню світової малярської культури, глибокому пізнанню історії України, незмірній любові до свого народу і постаті Шевченка.

Монографія стане помітним явищем у системі координат Генія Т. Шевченка. До сьогодні так повно і вичерпно ніхто не представив малярську велич Кобзаря, його національну ідеологію, втілену в художньому осмисленні історичної пам'яті народу, його внутрішньої зорієнтованості до національної свободи. Автор своєю працею, написаною з одержимістю мандрівника у пустелі, який за будь-яких умов прагне досягти своєї мети, підкреслив Франкове розуміння величі Шевченка: «Найкращий і найцінніший скарб доля дала йому лише по смерті — невмирущу славу і всерозквітаючу радість, яку в мільйонів сердець все наново збуджуватимуть його твори. Таким був і є для нас, українців, Тарас Шевченко». Професор В. Овсійчук доклав своєї душі, серця і розуму, щоб ще одна грань Шевченкового дару, малярська, стала частиною світової художньої культури.

У своїх гідно прожитих дев'яносто років Маєстро Овсійчук повний творчих ідей. Уже на викінченні доброзичлива, а заодно і вимоглива до прекрасного художника Михайла Мороза академічна праця «Художник Михайло Мороз», вже померезані калігра-

фічним письмом багато аркушів про пластичні засоби у мистецтві.

Маєстро не нарікає на свою долю, адже він дочекався омріяної ним Долі для українського народу — бути у своїй Соборній Україні. Щораз буду повторювати, що про Володимира Антоновича Овсійчука, який сповна присвятив своє життя служінню українській культурі, слід говорити як про національну неповторність.

Stepan Pavluk

IN SEARCH AFTER REFINED PERFECTION OF UKRAINIAN ART

The article has thrown light on some paths of formation as well as on scientific works by Volodymyr Ovsyichuk, eminent art scholar, National T. Shevchenko prizewinner, corresponding member of Ukrainian Academy of Arts, professor, Head of Art Studies Dept. in the Ethnology Institute of NAS of Ukraine, a person, who had completely devoted himself to Ukrainian culture and served its needs.

Keywords: V. Ovsyichuk, B. Vozvytsky, T. Shevchenko, restoring works, Ukrainian art.

Степан Павлюк

В ПОИСКАХ ИЗЫСКАННОГО СОВЕРШЕНСТВА УКРАИНСКОГО ИСКУССТВА

Освещаются пути становления и научные труды известного искусствоведа, лауреата Национальной премии им. Т. Шевченко, члена-корреспондента Академии искусств Украины, профессора, заведующего отделом искусствоведения Института народоведения НАН Украины В. Овсийчука, который всю свою жизнь посвятил служению украинской культуре.

Ключевые слова: В. Овсийчук, Б. Возницкий, Т. Шевченко, ученый, реставрационные работы, украинское искусство.